

विषयसूची

अध्याय १ सामरिक सडक संजालसँग सम्बन्धित योजनाका लागि वातावरण र सामाजिक व्यवस्थापन निर्देशिकाको आवश्यकता र यसको पृष्ठभूमि	१-१५
१.१ परिचय	
१.१.१ पृष्ठभूमि	
१.२ योजनाको विवरण	
१.३ वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापन संरचनाका औचित्य र विधि	
१.३.१ इ.एस.एम.एफ (ESMF) को प्रमुख उद्देश्यहरू	
१.३.२ वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापन संरचना (ESMF) तयार गर्न प्रयोग गरिएको विधि	
१.३.३ सूचनाका स्रोतहरू	
१.४ यो वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापन संरचना (ESMF) का मुख्य प्रयोगकर्ताहरू	
१.५ संरचना (ESMF) को स्वरूप	
अध्याय २ सामरिक सडक संजाल (SRN) सँग सम्बन्धित वातावरणीय तथा सामाजिक मूल्याङ्कन सम्बन्धी अध्ययनका लागि प्रस्तावित पद्धतिको संरचना	१-६९
२.१ सडक विभाग अर्न्तगतका योजनाहरूको योजनाचक्रभित्र वातावरणीय मूल्याङ्कनको अध्ययन समावेश गर्ने	
२.२ वातावरण मूल्याङ्कन प्रक्रियाका मुख्य क्रियाकलाप र तिनका जिम्मेवार निकायहरू	
२.२.१ सडक योजनामा IEE वा EIA गर्ने प्रक्रियागत चरणहरू	
२.२.२ वातावरणीय परीक्षण	
२.३ वातावरण आचारसंहिता	
अध्याय ३ ऐन-नियम, नीति र निर्देशिकाहरू	१-३८
३.१ नेपालमा सडक र यातायात क्षेत्रसाग सम्बन्धित प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण (IEE), वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र सामाजिक प्रभाव (पुनर्बास समेत) मूल्याङ्कन गर्न मार्ग निर्देशन गर्ने प्रमुख दस्तावेजहरू	
३.२ विद्यमान ऐन, नियम र निर्देशिकाहरू	
३.२.१ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७	
३.२.२ स्थानीय स्वायत्तशासन ऐन २०५५	
३.२.३ नेपाल वातावरणनीति तथा कार्य योजना १९९३	
३.३ वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण	
३.३.१ वातावरण संरक्षण ऐन २०५३	
३.३.२ वातावरण संरक्षण नियमावली २०५४ (पहिलो संशोधन २०५५)	
३.३.३ भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन १९८२	
३.३.४ वन नीति १९९३	
३.३.५ वन ऐन, २०४९	
३.३.६ वन नियमावली १९९५	
३.३.७ वनपैदावार सङ्कलन तथा विक्री वितरण निर्देशिका २००१	
३.३.८ जलचर संरक्षण ऐन, १९६१	
३.३.९ राष्ट्रिय सिमसार (Wetland) नीति २००३	

- ३.३.१० राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन १९७३ तथा नियमावली
 ३.३.११ पहाडी राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली १९७९
 ३.३.१२ बफर (Buffer) क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली १९९६
 ३.३.१३ सडक योजनासाग सम्बन्धित हुनसक्ने अन्तरराष्ट्रिय कानूनी प्रावधान
- ३.४ सडक निर्माण तथा जग्गा अधिग्रहण
 ३.४.१ विष्फोटक पदार्थ ऐन २०१८
 ३.४.२ सार्वजनिक सडक ऐन २०३१
 ३.४.३ जग्गा प्राप्ति ऐन २०३४
 ३.४.४ गुठी संस्थान ऐन २०३३
 ३.४.५ जग्गा प्राप्ति निर्देशिका १९८९
 ३.४.६ भूमिसुधार ऐन २०२१
 ३.४.७ स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ र स्थानीय स्वायत्त शासन
 नियमावली (नियम Rule) १९९९
 ३.४.८ मालपोत ऐन २०३४
 ३.४.९ बाल-बालिका ऐन २०४८ र बालश्रम ऐन २०५६
- ३.५ नेपाल सरकारको दशौं पञ्चवर्षीय योजना २०५९-२०६४
- ३.६ सडक विभागबाट तयार भएका यस विषयसाग सम्बन्धित क्षेत्रगत नीति तथा निर्देशिकाहरू
 ३.६.१ नेपालका सडक क्षेत्रको वातावरणीय मूल्याङ्कन : नीतिगत दस्तावेज
 जि.इ.यू./स.वि. जनवरी २०००
 ३.६.२ वातावरण व्यवस्थापन निर्देशिका, जी.इ.ए.स.यु./स.वि. जुलाई १९९७
 ३.६.३ एकीकृत सडक विकासका लागि वातावरण तथा सामाजिक पक्षको
 सहायक कार्यविधि, भौ.यो.त.नि.मं./स.वि. २००३
 ३.६.४ राष्ट्रिय यातायात नीति २००१
 ३.६.५ भूमि पूर्वाधार विकास नीति २००४
 ३.६.६ सार्वजनिक पूर्वाधार निर्माण र संचालन नीति २०००
- ३.७ जोखिमयुक्त (Vulnerable) समुदायलाई सहयोग गर्ने नेपाल सरकारको नीति
- ३.८ विश्व बैंकका यस विषयका (Relevant) नीति र निर्देशिकाहरू
 ३.८.१ वातावरणीय मूल्याङ्कन EA (का.नी. ४.०१)
 ३.८.२ जीवजन्तुको प्राकृतिक बासस्थान (Habitat) (का नीति ४.०४)
 ३.८.३ वनसम्बन्धी कार्यनीति (Forestry) (का.नी. ४.१२)
 ३.८.४ अनिच्छित पुनर्वास (का नी.४.१२)
 ३.८.५ सांस्कृतिक सम्पत्ति (का.नी. ११.०३)
 ३.८.६ आदिवासी जनजाति (Indigenous People) (का.नी. ४.३०)
 ३.८.७ वातावरण मूल्याङ्कन स्रोत पुस्तिका
 ३.८.८ सडक तथा वातावरण : एक पुस्तिका (Handbook)
- ३.९ ए.डि.वि. र अन्य दातृनिकायका नीतिहरू
 ३.९.१ ए.डि.वि.को पुनर्वास नीति
 ३.९.२ आदिवासी जनजाति सम्बन्धी ए.डि.वि.को नीति
 ३.९.३ ए.डि.वि.को वातावरण नीति
 ३.९.४ पूर्व निर्धारित सडकसीमा सम्बन्धमा विद्यमान समस्याको समाधान
 ३.९.५ अनिच्छित पुनर्वास सम्बन्धमा अन्य दातृनिकायका नीतिहरू
- अध्याय ४ सडक आयोजनाहरू (सामरिक सडक संजालको उपआयोजनाहरू समावेश भएको) को संभावित वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभावको पहिचान

- ४.१ आयोजना अङ्का संभाव्य वातावरणीय तथा सामाजिक प्रभाव
- ४.२ फाइदाजनक प्रभावहरु
  - ४.२.१ रोजगारी श्रृजना
  - ४.२.२ नया आय सृजना गर्ने कृयाकलापहरु (आसूक) का अवसरहरु
  - ४.२.३ जग्गाको मूल्यमा बढोत्तरी
  - ४.२.४ प्राविधिक सीप तथा ज्ञान
  - ४.२.५ पहिलेका वातावरणीय समस्याहरुको न्यूनिकरण
  - ४.२.६ सेवाहरुको सुधारिएको पहुच र यातायात खर्चमा कमी
  - ४.२.७ लिङ्ग विशेष फाइदाहरु
  - ४.२.८ प्रयोगमा नल्याएका सम्भावित श्रोतहरुको फाइदाको लागि उपयोग
  - ४.२.९ गरिवी न्यूनिकरण
- ४.३ प्रतिकूल प्रभावहरु
  - ४.३.१ भौतिक वातावरण तथा जमिनमा प्रभावहरु
  - ४.३.२ प्राणि श्रोतहरुमा प्रभावहरु
  - ४.३.३ सामाजिक-आर्थिक वातावरणहरुमा प्रभावहरु

अध्याय ५ सार्वजनिक परामर्श (Public Consultation) ढाँचा (Framework) १-१०

- ५.१ साससं उपआयोजनाहरुमा सामाजिक र आर्थिक विकास तथा सहभागिता बारे विचारणिय विषयहरु (Issues)
- ५.२ आयोजनाका सरोकारवालाहरुको पहिचान र उनीहरुको सोच (दृष्य स्वरुप) (Perspectives) को योजना तर्जुमा र व्यवस्थापन विधिमा समायोजना (Integration)
- ५.३ सहभागिता पहाच (Approach) समावेश गरी छनाई (Screening) ढाँचा
- ५.४ सूचनाको सार्वजनिक खुलासा
- ५.५ समुदायहरु, स्थानीय अधिकारीहरु र आयोजना व्यवस्थापन बीच सहकार्यताको साभेदारी व्यवस्था स्थापना
- ५.६ टेवा (Support) सुरक्षित गर्न आयोजना चक्र अवधि भरि सार्वजनिक परामर्श

अध्याय ६ वातावरणीय र सामाजिक प्रभाव न्यूनिकरण उपायहरु १-३९

- ६.१ प्रस्तावना
- ६.२ वातावरणीय र सामाजिक सुरक्षाको लागि अवस्था अनुसारको न्यूनिकरण उपायहरु
  - ६.२.१ सडक डिजाइन अवस्थाको दौरान
  - ६.२.२ निर्माण अवस्था दौरान
  - ६.२.३ सडक आयोजनाहरुको सम्पादन पछि सम्भावित रुपमा उत्पन्न र एकिकृत वातावरणीय र सामाजिक प्रभावहरु

अध्याय ७ वातावरणीय र सामाजिक प्रभाव न्यूनिकरण उपायहरु १-४६

- ७.१ पुनर्वास अवधारणा नीति
- ७.२ अनैच्छुक पुनर्वास तथा जग्गा अधिग्रहणमा नेपाल सरकारको र दातृ निकायहरुको नीतिहरुमा तुलना
  - ७.२.१ साभ्ना सिद्धान्तहरु
  - ७.२.२ राष्ट्रिय नीतिहरुमा GAPS (खााचों) तथा सीमाहरुको पहिचान

- ७.२.३ अन्तरहरूलाई Bridge गर्न सुझावहरू
- ७.३ योग्यता, कानुनी हक तथा मूल्याङ्कन
  - ७.३.१ योग्यता (Eligibility)
  - ७.३.२ हक अधिकारको रूपरेखा
- ७.४ प्रभावित धनमालहरूको मूल्याङ्कन तालिम
- ७.५ आम सहभागिता, सरसल्लाह तथा उजुरी संयन्त्र
  - ७.५.१ परियोजनाबाट प्रभावित व्यक्तिहरूसागको परामर्श तथा सहभागिता संयन्त्र
  - ७.५.२ उजुरी निवारण संयन्त्रहरूको स्थापना
- ७.६ सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कन
  - ७.६.१ उपपरियोजनाहरूमा ग्रा.प.का. तथा जो.स.वि.का. साग सम्बन्धित सामाजिक पक्षहरूको सुपरिवेक्षण
  - ७.६.२ लागु गरिएका सुपरिवेक्षणका प्रकारहरू
  - ७.६.३ प्रस्तावित ग्रामीण पहाच कार्यक्रमहरू (RAPs) र जोखिमयुक्त समुदाय विकास कार्यक्रमहरू (VCDPs) का प्रभावकारिता सुपरिवेक्षण गर्ने सामाजिक सूचकहरू
- ७.७ ग्रामीण पहाच कार्यक्रमको लागि संस्थागत जिम्मेवारीहरू तथा कार्यान्वयन व्यवस्था
  - ७.७.१
  - ७.७.२ भू-वातावरण तथा सामाजिक इकाई (Geo-Environment and Social Unit GESU)/वा स.वि.को सामाजिक इकाई (Social Unit, SU)
  - ७.७.३ कार्यकारी गै.स.स.हरू
- ७.८ पुनर्वास कार्य योजनाको लागि कार्यान्वयन तालिका
- ७.९ RAP को लागि लागत अनुमान र वित्तियकरण

अध्याय ८ जोखिमयुक्त सामुदायिक विकास रूपरेखा

१-११

- ८.१ परिचय
- ८.२ सामरिक सडक संजाल (SRN) कार्यक्रमको तात्पर्यहरू
- ८.३ नेपालमा सम्भाव्य जोखिमयुक्त समुदायहरू
- ८.४ जोखिमयुक्त समुदायहरूमा केन्द्रित कानुनी रूपरेखा र नीतिहरू
- ८.५ SRN उप-परियोजनाहरूको लागि VCDPF को तयारी
  - ८.५.१ उद्देश्यहरू
  - ८.५.२ विधि
  - ८.५.३ VCDP का तत्वहरू
  - ८.५.४ प्रारम्भिक आक्षय स्थिति
  - ८.५.५ VCDP को लागि परामर्श र जानकारीको स्पष्टीकरण संयन्त्र
  - ८.५.६ सामाजिक प्रभावको लेखाजोखा (साप्रले) र सामुदायिक विकासका कार्यक्रमहरूको समावेशी
- ८.६ सांगठनिक जिम्मेवारीहरू र कार्यान्वयनको व्यवस्थापन
  - ८.६.१ VCDP कार्यान्वयनको लागि समस्त जिम्मेवारीहरू र सम्बन्ध
  - ८.६.२ अनुभवी गैससहरूमा करार
- ८.७ VCDP को आय व्यय
- ८.८ निरीक्षण र मूल्याङ्कन

अध्याय ९ वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापन संरचना (ESMF) कार्यान्वयनका लागि संगठनात्मक ढाँचा १-७

- ९.१ वातावरण तथा सामाजिक व्यवस्थापना संरचना (ESMF) कार्यान्वयनमा संलग्न मुख्य पात्रहरू
- ९.१.१ सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरू
- ९.१.२ सल्लाहकार
- ९.१.३ ठेकेदार
- ९.२ प्रमुख संस्थाहरू बीच अन्तक्रिया र प्रबन्ध

अध्याय १० सडक विभागको भू-वातावरणीय तथा सामाजिक इकाईको सांगठनिक सुदृढीकरण १-१८

- १०.१ चुनौती, कमजोरी तथा सिमितताहरूको पहिचान
- १०.२ सडक विभागको भू-वातावरणीय तथा सामाजिक इकाईको संगठन
- १०.२.१ इकाईको विकास
- १०.२.२ GESU का शाखाहरू र संगठनात्मक सम्बन्ध
- १०.३ सडक विभागको भू-वातावरणीय तथा सामाजिक इकाईको संस्थागत तथा संगठनात्मक क्षमता सम्बन्धमा प्राप्त परिणाम
- १०.३.१ दाताहरूले पहिचान गरेका संस्थागत तथा संगठनात्मक सम्बन्धी सामान्य मुद्दाहरू
- १०.३.२ GESU को संस्थागत सिमितता तथा कमजोरीहरूको आन्तरिक मूल्याङ्कन
- १०.३.३ संस्थागत तहमा पहिचान गरिएको विशेष मुद्दाहरू
- १०.३.४ कर्मचारी तथा सामग्री व्यवस्थापन तहमा पहिचान भएको विशेष मुद्दाहरू
- १०.३.५ प्रकृयागत तहमा पहिचान गरिएका विशेष मुद्दाहरू
- १०.४ निष्कर्ष
- १०.५ GESU को संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिका लागि सिफारिशहरू
- १०.५.१ सुदृढ कार्य पद्धतिको विकास गर्ने
- १०.५.२ नियमित व्यवसायिक योजना तयार गर्ने
- १०.५.३ स्पष्टरूपमा व्याख्या गरिएका जिम्मेवारीहरूको बाडफाड गर्ने
- १०.५.४ अन्तर निकाय समन्वयलाई बढवा दिने
- १०.५.५ निजीक्षेत्रको संलग्नताका लागि गुण नियन्त्रणलाई बढावा दिने र विश्वस्त बनाउने
- १०.५.६ सुपरीवेक्षण तथा अनुपालन पद्धति तैयार गर्ने
- १०.५.७ सीप विकासका लागि संस्थागत तालिम संचालन गर्ने
- १०.५.८ भू-वातावरणीय तथा सामाजिक इकाईको पुर्नगठन गर्ने

अनुसूची

अनुसूची १	१-२४
अनुसूची २	१-८४
अनुसूची ३	१-८
अनुसूची ४	